

НАРОДНІ ЗНАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

*Свою Україну любіть,
любіть її ... во время люте,
в останню тяжкую минуту
за неї господа моліть*

Тарас Шевченко

Всі ми — діти Природи. В ній ми народились, живемо й не можемо без неї, як немовля без матері. Зроду-віку наші предки обожнювали землю, воду, рослини й вогонь. І звичайно ж, прагнули розгадати таїну небесних світил.

Язичницькі боги та напівбоги, як вважали наші предки, наділені надприродними силами, оберігали життя. У давнину люди вірили, що вода, ліси, поля заселені нечистою силою, духами-водянниками, русалками, лісовиками, полуденницями, всілякими чортиськами. Пращури схилялися перед душами померлих, які могли посприяти, аби довкілля не гнівалося на людей і природа не позбавляла їх затишного життя. Відтак усталилося багато обрядів і ритуалів, пов'язаних із родючістю землі — від сезону до сезону, з року в рік, від роду до роду наші предки випрошували у природи милості. Поступово, передаючись із уст в уста, народжувався народний календар, примножувались прикмети пір року, а згодом — з'явився і календар сільськогосподарської мудрості.

Дохристиянський хліборобський календар складався із поєднання початку і закінчення певних польових і домашніх робіт, аграрних календарних та побутових обрядів, свят. Цей календар було зорієнтовано на Сонце-Ярило й інших поганських богів, котрі уособлювали сили природи.

Після прийняття древніми слов'янами нової віри православна церква наклала на перший календар церковний місяцеслов (святці), де в календарному порядку йшли дні пошанування християнських святих та найвизначніших подій в історії церкви.

Імена всіх язичницьких богів у цих своєрідних виробничо-побутових святцях, або народному календарі, замінено іменами християнських святих. Кожен день присвячений якомусь одному чи й кільком угодникам або євангельському мотиву. Власне, кожен день став певним святом: великим (неробочим) або малим (робочим). У цьому побутовому православ'ї святі діють як одухотворені добрі помічники селян у праці та побуті, наставники ремесел, покровителі різновидів людської діяльності, божества родючості, а нерідко — й кількох справ. Так, Зосим і Сава сприяють «божим мухам» — бджолам. Кузьма, Дем'ян, Флор, Лавр, Модест, Юрій — оберігають від хвороб тварин. Ілля-пророк, який замінив бога-громовержця Перуна, 2 серпня дозволяє землеробам перевести в праці подих, але потужними громами велить швидше завершувати

сільськогосподарський рік у полі й приступати до заготівлі та переробки вирощеного збіжжя.

Наші предки починали сільськогосподарський рік або з весни, коли треба було готуватися до сівби, або восени, коли завершували збирання врожаю. Аж до 1348 року Новоліття відзначали 1 березня. Звідтоді й до 1699-го — 1 вересня. І хоча Петро I перевів наш відлік часу на європейський кшталт, усе ж найбільше хліборобських прикмет щодо змін природи і погоди, урожайності пов'язано з березневою Явдохою-плющиною та вересневим Семеном-літопроводцем. Кажуть, від того, яка погода цього дня, таким буде й літо — справжнє й бабине.

З поміж найвідоміших у давнину календарів можна назвати Брюсів. Ним широко користувалися у XVII та XVIII століттях. Він містив передбачення погоди, тлумачення місячних знаків, пишномовні вірші про війни, мир, пошесті, здоров'я. На той час це було досить багате зібрання астрологічного матеріалу, всіляких прикмет і забобонів. І хоча творці календаря припустилися численних помилок, все про що в ньому йшлося, викликало неабиякий інтерес, оскільки передбачення погоди — це не просто цікаво, а й необхідно людям і особливо землеробам.

Близько двохсот років тому вийшла друком ґрунтовна, щоправда, незакінчена праця «Народна сільськогосподарська мудрість у прислів'ях, приказках та прикметах». Цей «всенародний місяцеслов» став календарем пір року.

Публікації про природу в сучасній періодиці, як правило, епізодичні, не систематизовані. Ставлення до народної мудрості, де недарма відображені багатовікові спостереження, дехто бере на віру беззастережно, а дехто, не замислюючись, нехтує ними. Тим часом — істина ближче до народної.

Ось хоча б таке: вам здається, що рік має чотири пори? Але природа має їх... майже вісім! Весна — «снігову» пору й «оживаючу», дві з половиною — літо: перша — сухіша, друга — зі зливами, а насправді — передосіння. І в осені є дні сльотаві, передзимні, з несталою погодою і нульовою температурою.

Так, ми знаємо, що вся енергія атмосферних процесів — від Сонця. Саме воно — головний винуватець непередбачуваних змін клімату й погоди, оскільки свою енергію посиляє не безпосередньо, а через багатьох посередників. Шар озону поглинає найзагрозливішу для життя сонячну радіацію. Величезний вплив справляють магнітне та гравітаційне поля Землі і, звичайно ж, атмосфера, властивості якої залежать від характеру поверхні того чи іншого регіону.

Та якби то можна було все передбачити лише завдяки космічній «кухні» погоди! Хлібороби неспроста не тільки звикли милуватися багатобарвною природою, а й наполегливо спостерігали за ритмічністю, послідовністю, закономірністю природних змін, щоб, зрештою, сказати: «За календарем сіяти — ні молотити, ні віяти». Скажімо, про прихід ранньої весни їм дають знати салатіві сережки лісової ліщини, про настання благодатного літа нагадують згасаючі гірлянди каштанових свічок, духмяний серпанок акації.

Коли сіяти, садити, коли що збирати — все вам підкаже народна мудрість. Але універсальної мудрості взагалі не існує. «У кожному подвір'ї — свої повір'я», «Досвід вивчай, людей питай, а свій розум май».

Таке попередження тому, хто беззастережно сприйматиме все на чисту віру. А також тим, хто тільки сумнівається. Важливо думати, аналізувати, зіставляти, вчитися на досвіді попередніх поколінь.

Звертання до традицій зовсім не означає нехтування сьогоденням. Тільки осмисливши минуле, можна чекати чуйного ставлення до кожної білинки й комашки, тонкого сприймання великої таїни розвитку флори і фауни рідного краю. Народ має величезний досвід у вихованні дітей, прищепленні любові до природи, збереженні й примноженні її багатств. Все сказане свідчить про актуальність проблеми розкриття природної мудрості в справі навчання й виховання підростаючого покоління.

Сучасна школа виступає провідним фактором прилучення особистості до національної культури, традицій, до вивчення й розуміння свого родоводу, історії свого народу. Як же зберегти і передати нащадкам всі ті кращі надбання національної культури, що були виплекані протягом століть українським народом? Що треба зробити сьогодні, аби й завтра лунала народна пісня, не висихало життєдайне джерело народної мудрості й творчості? Які зусилля докласти, щоб створити таку атмосферу, аби молодь не цуралась національного спадку? Прикро, але навіть у сільській місцевості, де в побуті й заняттях населення збереглося чимало традиційного, люди відлучені від свого коріння і часто-густо орієнтовані на уніфіковану й стандартизовану, «масову культуру».

Все сказане свідчить про актуальність проблеми використання природної мудрості в справі навчання й виховання підростаючого покоління.

Література:

1. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник / І.В.Мороз, А.В.Степанюк, О.Д.Гончар та ін.; За ред. І.В.Мороза. – К.: Либідь, 2006.
2. Калинова сопілка: Антол. укр. нар. проз. творч.: для ст. віку / [Упоряд., передм., приміт. О.Ю.Бріциної, Г.В.Довженок, С.В.Мишанича: Худож. оформл. А.О.Лівня]. – 2-ге перероб. вид. – К.: Веселка, 1998.
3. Шульдик В.І. Методика організації пізнавальної діяльності школярів на уроках біології: Посіб. для вчителів, студ. і викл. природн. фак. педвузів. – К.: Наук. світ, 2002.
4. Шульдик В.І. Розкриття мудрості природи в шкільній природознавчій освіті: Навч.- метод. посібник. – Умань: ПП Жовтий, 2012.
5. Шульдик В.І. Теорія та методика сучасного уроку біології. – Умань: ПП Жовтий, 2013.
6. Шульдик В.І. Як підготувати ефективний урок біології. – К.: Наук. світ, 2000.
7. Шульдик В.І., Чудаєва Н.В., Шульдик Г.О. Сучасні освітні технології на заняттях з біології: Навч.- метод. посібник. – Умань: ПП Жовтий, 2011.
8. Шумада Н. Народ скаже, як зав'яже. [Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки]. — К.: Веселка. – 1985.